

Ajakirjandusfoto algusaegadest¹

About the early days of press photo¹

Tõnis Liibek,
ajaloolane

Esimesed andmed fotograafide jõudmisest Eestisse pärinevad 1843. aastast. Järgnevatel aastatel sattus siamaile aina enam rändpiltnikke ning tekkisid esimesed paiksed ateljeed. Kui esmalt pildistati eelkõige üksikisikuid, väikseid inimgrupe ja arhitektuuri, siis peatselt ka lapsi, loomi, loodusvaateid. 1857. aastast pärineb teadaolevalt esimene katsetus jäädvustada liikuva tegevuse imiteeringut (foto 1). 1860. aastatel hakati jäädvustama tavapäraseid sündmusi², näiteks 1866. aastal Tallinnas toimunud Saksa laulupidu, 1870. aastatel erakordseid sündmusi, näiteks 1872. aastal Lätis möllanud tuulepöörise hävitustöö tagajärgi. 1882. aastal pildistati Karl Robert Jakobsoni matuseid ning 1889. aastal Tallinna lähel hukkunud USA lennunduspioneer Charles Leroux' surnukeha (foto 2). Nõnda oli Eestis hiljemalt 1880. aastateks muutunud aktuaalsete ja tähelepanuäratavate sündmuste fotograafiline jäädvustamine küllaltki tavapäraseks. Ajalehtede asemel levitati sellise ülesvõtteid aga fotoateljeede ja raamatukaupluste vahendusel, kuhu fotod vaatamiseks välja pandi ja kus need suurt elevust tekitasid.³

Piltide ajakirjanduses avaldamine hakkas laiemalt levima pärast 1882. aastat, mil Saksamaal patenteeriti ka fotode avaldamiseks sobiv autotüüpiamenetus. Eestisse jõudis sarnane oskus mõnevõrra hiljem, kuid juba 1885. aastal ilmus ajalehe Olewik lisas teadaanne, et päevapildi "kannul käivad töised kunstnikud, kawalad mõtted pääs. Nemad tahawad päewapildist niisugusid trükitahe moodu asju teha, milledega päewapilti trükipressi abil võib rohkendada. I...I Siis võib meie kirjanduses mitmel pool sõna wähenkada ja ilusale pildile ruumi anda."⁴

Ei möödunudki väga kaua aega, kui 1893. aastal ilmus teadaanne, et nädalalehe Olewik toimetaja Ado Grenzstein oli saanud kubermanguvalitsuselt loa tsinkograafia töötuba avada.⁵ Oskustööliseks sai selles "pilditehases" tuntud kirjanik ja ajakirjanik, Saksamaal fotograafiat õppinud Andres Saal. 1893. aasta septembris hakkasid Olewikus ilmuma esimesed trükipildid, mida kogunes aasta lõpuks ligi paarkümmend.

¹ Ülevaate koostamisel on toetutud järgnevale kirjutistele: Aarne Sillaste, „Foto varasemas Eesti ajakirjanduses (kuni 1917. aastani)“, Tartu Ülikooli diplomitöö, 1979; Aarne Sillaste, „Postimehe pildipoolelt. Märkmeid Eesti ajakirjandusfoto ajaloo kohta“, Sirp ja Vasar, 19.12.1980; Peeter Tooming, „Sachker..., Toom..., Lokk...“, Sirp ja Vasar, 17.05.1985; Peeter Tooming, „Andres Saal, meisterfotograaf. Eesti fotograafia ajaloo IV“, Sirp ja Vasar, 18.08.1978; Peeter Linnap, „Eesti fotograafiast 1900–1940“ – „Eesti kunsti ajalugu 5: 1900–1940“, Tallinn 2010, 525–553.

² Sündmuste pildistamist katsetati Tsaari-Venemaal juba 1850. aastate alguses. Nõnda teatas 1853. aastal ajaleht Inland, et Kiievis jäädvustas sealse ketsilla avamist fotograaf Boune, aga kuna tema ülesvõtted ebaõnnestusid, siis joo-nistas sündmuse üles hr Timm (Inland, 12.12.1853).

³ Eile pärastlõunal pandi Kluge ja Ströhmi raamatukaupluse vaateaknale välja fotod, mis kujutavad Charles Leroux' d surnuraamil. Selle tulemusena on vaateaken olnud pidevalt uudishimuliku rahvahulga poolt ümbritsetud ning eile õhtul oli tunglemine lausa meeletu (Revalsche Zeitung, 19.09.1889).

⁴ Olewiku Lisa, 1885, 19 ja 20.

⁵ Olewik, 10.05.1893.

Foto 1: Tartu fotograafi Georg Friedrich Schlateri pildistus Tartu ülikooli korporantide vehklemistunnist, 1857 (AM, F 17554, soolapaberfoto, 6x9 cm).

Fencing lesson of student union members in Tartu University. Photo by local photographer Georg Friedrich Schlater from 1857 (AM, F 17554, salt print photo, 6x9 cm).

Tõnis Liibek,
historian

The earliest data about photographers in Estonia date back to 1843. In the following years, more and more travelling photographers arrived here and the first permanent photo studios were opened. While at first the subjects were mainly individuals, small groups of people and architecture, it soon included also children, pets and nature views.

The first known test to capture an imitation of a moving activity dates back to 1857 (photo 1). From the 1860s, we have photos of more regular events² such as, for instance, the German Song Festival held in Tallinn in 1866 and the aftermath of whirlwind that ravaged Latvia in 1872. Also photos of the funeral of Karl Robert Jakobson in 1882 and the corpse of Charles Leroux, the US aviation pioneer who crashed into the sea just outside Tallinn in 1889 have preserved to this date (photo 2).

Photographic capturing of timely and more prominent events had become fairly common in Estonia by the 1880ies.

Instead of newspapers, such photos were being distributed through photo-

¹ This overview has been prepared on the basis of the following publications: Aarne Sillaste, „Photo in the earlier Estonian press (until 1917)“, diploma work of Tartu University, 1979; Aarne Sillaste, „From the image side of Postimees. Notes from the history of Estonian press photo“, Sirp ja Vasar, 19.12.1980; Peeter Tooming, „Sachker..., Toom..., Lokk...“, Sirp ja Vasar, 17.05.1985; Peeter Tooming, „Andres Saal, master photographer. History of Estonian photography IV“, Sirp ja Vasar, 18.08.1978; Peeter Linnap, „Estonian photography 1900–1940“ – „History of Estonian Art 5: 1900–1940“, Tallinn 2010, 525–553.

² Events were being photographed in the Czarist Russia already at the start of 1850s. For instance Inland, a newspaper founded in 1853, reported that photographer Boune had attempted to capture the opening of a chain bridge in Kiev, but since the process had failed, the event was drawn up by Mr Timm (Inland, 12.12.1853).

Foto 2: Tallinna fotograafi Bernhard Laisi ateljee tehtud pildistus Charles Leroux'ist surnuraamil, 14.09.1889 (AM, F 5637, albumiifoto, 22x27 cm).

Charles Leroux on catafalque. Photo made by the studio of Tallinn photographer Bernhard Lais, 14.09.1889 (AM, F 5637, albumen print photo, 22x27 cm).

Valdavalt kasutati klišeede alusmaterjaliks graafilisi töid ja joonistusi, kuid vahel ka fotosid (foto 3: esimesi fotosid Eesti ajakirjanduses). Eelkõige avaldati tuntud isikute – valitsejate, riigimeeste, teadlaste jt portreid ning linnavaateid.⁶ Väikeseformaadilised ja üsna halva kvaliteediga pildid ei mänginud lehe kujunduse juures olulist rolli, enamasti paiknes lehe ainuke illustratsioon ka lehe keskel, mitte esilehel.⁷

1893. aasta lõpuks andis lehe toimetuse teada, et „Olewik on ainus Eesti leht, kel luba on pilta tuua. Seda luba tahame meie nii tarvitada, et tast midagi välja tuleb. Mis lugejad meie tänavuste piltide kohta ütlevad, seda on meil raske ütelda. Meie ise ei ole nendega mitte rahul, ei arwu poolest ega ilu poolest. Siiski nenditi, et „Pildid meie kirjanduses, päälegi ajakirjanduses, on samm edasi”.⁸

1894. aastal hakkas pilte avaldama ka Eesti esimene päevaleht Postimees, trükkides esimesel aastal kokku 22 pilti, nendest viis fotot. Kogu järgmise aasta jooksul ilmus Postimehes aga vaid üks foto. Rohkem fotosid ilmus Postimehe lisalehtedes, milleks olid näiteks Lasteleht, Postimehe Lisaleht, Wirmalised ja Sädemed. Kasutatavaid klišeetid telliti valdavalt Vene, Saksa, Soome ja Läti töökodadest ja kirjastustest.

Aegamööda trükitud piltide kvaliteet paranes ja nende arv kasvas, nõnda et ühest lehest võis leida juba 2–3 pilti. 1897. aastaks oli Olewikus ilmunud ligi 800 illustratsiooni, endiselt küll enamasti joonistuste ja gravüüride reprodutsioonid, mida kopeeriti saksa- ja venekeelse-

⁶ Näiteks 1894. aastal trükkis Olewik „näopilte 40, päevajuhtumistest 14, laulupilte 7, jutupilte 3 ja naljapilte 14” (Sillaste 1979, 14).

⁷ Soomes ilmus esimene rasterkliše abil trükitud foto 1891. aastal ajalehes Käläkirjaston Kuvalehti. Fotoks oli Tartu piltniku Reinhold Sachkeri ülesvõte Tartu laulupeost 1891. aastal. Pilt ilmus ajalehes vaid kaks nädalat pärast laulupeo toimumist.

⁸ Olewik, 20.12.1893.

Foto 3: Tundmatu autori foto lapsest. Üks varasemaid fotosid Eesti ajakirjanduses, mis ilmus 1893. aasta oktoobris nädalalehes Olewik.

A photo of a child by an unknown author. One of the earliest press photos in Estonia. Published in October 1893 in Olewik weekly.

graphic studios and book-stores where photos were in public display and created a lot of excitement.³

Publication of photos in the press became more common after 1882 when a halftone plate method enabling publication of photos was patented in Germany. These skills arrived in Estonia somewhat later, but already in 1885 the supplement of the newspaper Olewik announced that “daily photos were being chased by artists with clever ideas. They wish to give a photo such form that it can be multiplied by a printing press. /.../ Then we could in some places of our literature reduce the word and give space to a beautiful picture.”⁴

Only a short while later, in 1893, there was a statement that Ado Grenzstein, editor of Olewik weekly, had received permission from the local government to open a zincographic workshop.⁵ The work in this “picture plant” was managed by Andres Saal, a writer and journalist who had studied photography in Germany. The first printed images were published in Olewik in September 1893 and by the end of the year it had printed about twenty. Usually, the base material of halftone plates were graphic works and drawings, but sometimes also photos (photo 3: one of the first press photos in Estonia). In most cases, they were portraits of prominent people such as rulers, statesmen, scientists, etc. as well as city views.⁶ Since pictures were small and of rather poor quality they did not play an important role at the

³ Yesterday afternoon the Kluge and Ströhm book-store displayed on its store window photos depicting Charles Leroux on a catafalque. As a result, the store window has been constantly surrounded by curious passers-by and last night was especially crowded (Revalsche Zeitung, 19.09.1889).

⁴ Olewiku Lisa, 1885, 19 and 20.

⁵ Olewik, 10.05.1893.

⁶ For instance, in 1894 Olewik printed 40 facial photos, 14 photos of daily events, 7 photos of singing, 3 photos of stories and 14 funny photos” (Sillaste 1979, 14).

test pildilehtedest. Varaseimaks kohapeal tehtud ajalehes avaldatud sündmuspildistuseks võib pidada Heinrich Tiidermanni ülesvõtteid 1896. aasta Tallinna laulupeolt (foto 4).

20. sajandi alguseks oli fotode avaldamine ajalehes muutunud küllaltki igapäevaseks, nõnda kuulutas 1903. aastal ajakiri Linda, et „toimetus palub neid, kellel üht ehk teist wiisi huwitawaid tähtsate ja ilusate kodumaa maakohtade, wanade mälestuse asjade, rahwariietes inimeste jne päewapilti on, mis „Lindas“ awaldamiseks süüdsad, neid toimetusele näha saata. Tarwitamise korral maksetakse piltide eest kuni 1 rbl. tükiist“.⁹

Uuendusena hakkasid ajalehtedes ilmuma esimesed fotojutustused. Nõnda ilmus 1902. aastal Postimehe lisalehes Lasteleht kümme tundmatu autori fotot Väandra tummade koolist (Foto 5). 1904. aastal avaldati Postimehe lisas kolm fotojutustuse laadset pilti Eesti näituse näituseväljakust. Fotod avaldati ajastu kontekstis hämmastava kiirusega, vaid päev pärast näituse avamist. 1905. aastal avaldati Postimehes ühe esimese sündmusfotona pilt Vanemuise teatri nurgakivi panekust.

1906. aastal loodi ka Postimehe juurde oma tsinkograafia töökoda, et „ka poliitilisi piltisid tähtsate sündmuste ja tegelaste kohta, pääle muu ka poliitilisi naljapiltisid“ lugejateni tuua. Ärevaid aegu ja sõjaseaduse kehtimist Eestis arvesse võttes ei tekita imestust, et ajaleht järgmisel aastal hoopiski suleti. Alles pärast lehe taasavamist 1909. aastal hakati avaldama oma töökojas klišeeritud pilte. Traditsiooniliselt kasutati eelkõige toimetuses olemasolevat pildimaterjali, mis mingil moel päevasündmustega haikus. Vahel avaldati ka eksootiliste paikade pildistusi, näiteks ülesvõtte Muhamedi hauast, Hiina katku haigemajadest jms.

Fotoillustratsioonide rikkalikkuse poolest võib esile tõsta Postimehe lisalehte Wirmalised. Esimese maailmasõja puhkedes avaldati selles arvukalt portreid ja grupifotosid Eestist sõtta läinutest, harvem pilte sõjasündmustest. Eriti tähelepanuväärsed on Tartust pärit rindemehe, Georgi risti kavaleri A. Feldmanni saadetud fotod. Arvukatel ülesvõtetel on jäädvustatud rindesõdurite argipäeva nii eesliinil kui ka tagalas. (foto 6). 1915. aasta jaanuaris avalati Wirmalistes fotod Serbia haavatutest Belgradi laatsaretis ja Belgradist pärast pommitamist selgitusega, et „Need pildid ei ole mitte kusagilt wäljamaa ajalehtedest ja kuukirjadest wõetud, nagu see harilik on meie oludes, waid need on algupärased üleswõtted, mis otse Postimehe jaoks Serbias meie kirjasaatja, Eesti tohtri poolt on tehtud. See on haruldane asi, mis meie edenewast kulturast tunnistust annab, et meie ühendused ja läbikäimised kaugemate maade ja rahwastega ikka suuremaks lähewad“.¹⁰ (foto 7) Fotode autoriks oli noor Pärnu arst R. Willems.

1914. aastaks oli muutunud võimalikuks saata fotosid üsna kiiresti telegraafi teel üle maailma, kuid siiski tähendas uudisfoto sageli endiselt seda, et ülesvõtte oli tehtud 3–6 nädalat varem. Kutselise fotograafi amet tekib Eesti ajakirjanduse juurde alles pärast Esimest maailmasõda. Nõnda võib Eesti Vabariigi eelsest perioodist rääkida fotost ajakirjanduses, mitte niivõrd spetsiaalselt ajakirjandusfotost. Sageli kasutati lehtedes välisüüdiste agentuuride pakutavaid pildistusi ning oluliselt vähem kohalike fotograafide loomingut. Kohapeal tehtud pildid hakkasid ajalehtedes arvestatavat rolli mängima alles 1920. aastate lõpul. Nõnda kirjutati veel 1932. aastal ajalehes Esmaspäew, et kümne aasta eest oli foto kodumaa päewasündmustest Eesti ajakirjanduses harulduseks. Alles 1925. aastal võttis Esmaspäew tööle Eesti esimese kutselise pressifotograafi Artur Kalme. Kokku tegutses enne Teist maailmasõda Eestis neli pressifotograafi, kuid see periood ajakirjandusfoto ajaloos väärib omaette käsitlust.¹¹

Tõnis Liibek uurib 18.–19. sajandi kultuuriajalugu. Eelmisel aastal valmis tal doktoritöö „Fotograafikultuur Eestis 19. sajandil“

Foto 4: Heinrich Tiidermanni pildistus 1896. aasta üldlaulupeo rongkäigust Tallinnas Jaani kiriku ees. Varaseim Eesti ajakirjanduses avaldatud kohaliku sündmuse pildistus. Foto ilmus ajalehe Walgus lisas ning tegemist oli esimese fotoga, mille juures on märgitud ka fotograafi nimi.

Festive procession of the 1896 Song Festival taken in front of St. John's Church in Tallinn. This photo made by Heinrich Tiidermann is the earliest photo of a local event published in the Estonian press (in a supplement of newspaper Walgus). It is also the was first attributed photo in Estonia.

newspaper design and in most cases the only illustration was not on the cover of the newspaper, but in the middle section.⁷

By the end of 1893 the newspaper's editor announced that "Olewik is the only newspaper in Estonia that is allowed to bring pictures. We want to use this permission so that it means something. It's hard to say for us what readers will say about our pictures from this year. We ourselves are not happy with them by their number nor by their beauty." It went on to say that „pictures in our literature, especially in press, is a step forward“.⁸

The first Estonian daily newspaper Postimees began to publish images in 1894. In the first year a total of 22 images were printed, of whom 5 were photos. Yet, during the next 12 months Postimees published only one photo. There were more photos in the supplements of Postimees, including Lasteleht, Postimehe Lisaleht, Wirmalised and Sädemed. The paper ordered its halftone plates mainly from the workshops and publications in Russia, Germany, Finland and Latvia.

Gradually the quality of printed photos improved and their number increased to the point where one newspaper issue could have 2-3 photos. By 1897, Olewik had published about 800 illustrations, although they were mainly reproductions of drawings and graphic sheets that were copied from German and Russian photo magazines. The earliest event photo published in a newspaper is the photo made by Heinrich Tiidermann in 1896 from the Tallinn Song Festival (photo 4).

By the beginning of 20th century, the publication of photos in newspapers had become fairly common. For instance, magazine Linda announced in 1903 that "the editorial office asks people who have photos about interesting, important and beautiful locations in the homeland, old memories, people in national costumes, etc. to them to us for review. If they are published, we will pay up to 1 rubles a piece for them."⁹

⁷ The first photo printed by zincography in Finland was published in 1891 in newspaper Kyläkirjaston Kuvalehti. The photo in question was made by Tartu-based photographer Reinhold Sachker from the Tartu Song Festival in 1891. The photo was published in the newspaper only two weeks after song festival took place.

⁸ Olewik, 20.12.1893.

⁹ Eesti Postimees, 5.11.1903.

⁹ Eesti Postimees, 5.11.1903.

¹⁰ Wirmalised, 2, 1915.

¹¹ Vt lähemalt Linnap 2010.

Foto 5 Tundmatu autori kümnest pildist koosnev fotojutustus Vändra tummade koolist.
Vändra school of mute people. A photo story of ten photos made by an unknown author. The series was published in the children's supplement of Postimees in August 1902.

Foto 6 Tartust pärit rindesõduri A. Feldmanni ülevõtte Esimese maailmasõja sündmustest. Sõja-aastatel saatis Feldmann Postimehele arvukalt enda tehtud pildistusi, millest paljud avaldati Postimehe lisalehes Wirmalised.
World War I. A photo by A. Feldmann, a front line soldier from Tartu. During the war, Feldmann sent to Postimees a large number of photos, many of which were published in the Wirmalised supplement of Postimees.

Foto 7 Pärnu arsti R. Willemsi Postimehele saadetud foto Serbia haavatutest Belgradi laatsaretis 1915. aasta jaanuaris.
Wounded Serbians in a field hospital in Belgrade in January 1915. The photo's author, Pärnu doctor R. Willems, sent it to Postimees.

An innovation in newspaper were the first photo series. For instance, in 1902 the children's supplement of Postimees published ten photos by an unknown author from the Vändra school of mute people (photo 5). In 1904 Postimees published in another supplement three photos from the exhibition area of Estonian Fairs. Considering the circumstances, these photos were published extremely fast, only a day after the opening of the exhibition. As one of the first event photos, Postimees published a photo of laying the cornerstone to Vanemuine Theatre in 1905.

In 1906 Postimees opened its own zincographic workshop in order to bring to the readers "political pictures of important events and characters, plus political caricatures." Considering the anxious times and wartime in Estonia, it is no surprise that the newspaper was closed down the next year. Only after it was re-opened in 1909 it started to publish images half-toned in its own workshop. Traditionally, newspapers used their existing photo stock to illustrate the daily news. Sometimes they published also photos of exotic locations, such as a photo of the grave of Mohammed, hospitals of people suffering from Chinese plague, etc.

The Wirmalised supplement of Postimees was notably for its large number of photo illustrations. When World War I broke out, the supplement published a large number of portraits and group photos of people who had gone to war from Estonia, and sometimes photos of war scenes. Especially notable were the photos sent by A. Feldmann, a soldier from Tartu who had received a St. George Cross. Many of his photos show the daily life of soldiers on the front and in the rear (photo 6). In January 1915, Wirmalised published a photo of wounded Serbians in a military hospital in Belgrade and Belgrade after bombing with a note that "these photos have not been taken from some foreign newspapers or magazines, as usually our case, but they are original photos that are made for Postimees by our correspondent in Serbia, an Estonian doctor. This is a rare thing that shows our cultural progress so that our connections and communication with faraway countries and nations grow and grow".¹⁰ (photo 7) The author of the photos was a young doctor from Pärnu, R. Willems.

By 1914 it had become possible to send photos relatively fast by telegraph all over the world. Still, news photo often meant that the photo had been taken 3 to 6 weeks before. The first professional press photographers start to work at newspapers only after World War I. Therefore, it would be fair to say that before the Republic of Estonia, the press was already publishing photos, but there was no press photography yet.

Usually the newspapers preferred photos offered by foreign agencies to those made by local photographers. Photos made locally started to play a bigger role in newspapers at the end of 1920s. As late as in 1932, newspaper Esmaspäev wrote that "ten years ago a photo of domestic daily events was a rarity in the Estonian press." Esmaspäev itself hired Estonia's first professional press photographer Artur Kalme only in 1925. All in all, there were four press photographers in Estonia before World War II and this period deserves a separate study in the history of press photo.¹¹

Tõnis Liibek studies culture history of the 18th and 19th centuries. In 2010 he completed his doctor's theses "Culture of Photography in the 19th century Estonia"

¹⁰ Wirmalised, 2, 1915.

¹¹ For more details see Linnap 2010.